

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, КОНТРОЛЬ І АНАЛІЗ

УДК 336.71

Бутинець Ф.Ф., д.е.н., проф.

Житомирський державний технологічний університет

Герасимович А.М., д.е.н., проф.

ДВНЗ "Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана"

УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ БАНКУ: МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ

*Розкриваються методичні засади управління ліквідністю банку***Ключові слова:** ліквідність, платоспроможність, методи управління ліквідністю

Постановка проблеми. Ліквідність банку є одним з найважливіших показників, що характеризують фінансову стійкість банківської установи, вони показують достатність власних коштів того чи іншого банку для забезпечення захисту інтересів його вкладників та інших кредиторів, а також характеризують здатність банківської установи забезпечувати своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань банку. Ліквідність – це здатність банку забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань. Вона визначається збалансованістю між термінами і сумами погашення активів та термінами і сумами виконання зобов'язань банку, а також термінами та сумами інших джерел та напрямів використання коштів типу видачі кредитів та понесених витрат.

У сучасній літературі існує два підходи до характеристики ліквідності. Ліквідність можна розуміти як запас чи як – потік. Запас характеризує ліквідність банку на визначений момент, його здатність відповісти за своїми поточними зобов'язаннями, особливо за рахунками до запитання. Як потік ліквідність оцінюється за певний період чи на перспективу.

При цьому ліквідність з точки зору запасу характеризується як досить вузький підхід. При розгляді ліквідності як потоку більша увага приділяється можливості забезпечення перетворення менш ліквідних активів у більш ліквідні, а також притоку додаткових засобів, включаючи одержання позик.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема управління ліквідністю, як складової платоспроможності банку, є одним із визначених об'єктів дослідження і висвітлення в наукових дослідженнях. В Україні цій проблемі присвячені наукові праці Примости Л.О., Міщенко В. та Сомик А., Шульги, Стельмаха В.С. та інших. Вказана проблема досліджувалася і висвітлювалася і зарубіжними науковцями. В той же час, проблеми управління ліквідністю банків, потребують подальшого дослідження.

Викладення основного матеріалу. Ліквідність виражається в коефіцієнтах. Коефіцієнти (показники) – це співвідношення одних статей (груп статей) балансу до інших. Співвідношення груп активів та пасивів балансу утворюють два коефіцієнта ліквідності та один платоспроможності (саме так на думку автора найдоцільніше їх класифікувати), а саме:

– коефіцієнт платоспроможності (абсолютної ліквідності) – показує яку частину короткострокової заборгованості банк може погасити відразу або на протязі двох-трьох днів (реалізація цінних паперів);

– коефіцієнт проміжної ліквідності (швидкої) – виражає здатність банку розраховуватись з кредиторами в найближчому майбутньому – близько 1 місяця (повернення дебіторської заборгованості або її реалізація);

– коефіцієнт покриття (загальної ліквідності) – відображає здатність банку розраховуватись зі своїми кредиторами шляхом перетворення в грошову форму усіх оборотних активів.

Коефіцієнт платоспроможності (а не коефіцієнт абсолютної ліквідності, що є також досить вдалою назвою) названий так тому, що саме він відображає здатність банка оплачувати свої зобов'язання реальними грошовими коштами, тобто здатність платити. Доречно зауважити, що саме тут виявляється важливість правильного розбиття на

групи активів банку. Мається на увазі цінні папери – якщо це, наприклад, акції збиткового та фінансово нестійкого банку, то реалізувати їх практично неможливо і в групу А1 відносити недоцільно. Інші два показники виражають потенційну платоспроможність, тобто ліквідність, тому і названі коефіцієнтами ліквідності.

Таким чином, використовуючи основні показники, а також, залучаючи, у разі необхідності, додаткові, фінансовий аналітик може всебічно охарактеризувати ліквідність та платоспроможність банку, задовольняючи інформаційні запити зовнішніх та внутрішніх користувачів.

Банківська ліквідність відіграє життєво важливу роль як у діяльності самих банків, так і у фінансовій системі країни. Щоденна робота по управлінню ліквідністю банку, щодо підтримки достатнього рівня ліквідності є неодмінною умовою самозбереження та виживання банку. Без ліквідності банк не може виконувати свої функції і проводити операції з обслуговування клієнтів, тому вирішення проблем ліквідності повинно мати найвищий пріоритет у роботі керівництва банку. Фактично банківська діяльність заснована на довірі, і якщо підраивається довіра до банку, то все інше руйнується дуже швидко.

Найбільший попит на ліквідні засоби виникає у банків з двох основних причин: через зняття клієнтами коштів зі своїх рахунків та у зв'язку з надходженням кредитних заявок, які банк вирішує задовольнити. Потреба у грошових коштах підвищується також у разі настання строків погашення заборгованості за позиками банку, термінів платежів до бюджету або виплати дивідендів акціонерам.

Отже, проблеми ліквідності можуть виникнути як при здійсненні пасивних операцій банку (зняття коштів з клієнтських рахунків, погашення заборгованості банку тощо), так і внаслідок проведення активних операцій (видача чи пролонгація кредитів), якщо рішення про розміщення коштів приймається раніше, ніж знайдено відповідні джерела фінансування.

Ліквідність тісно пов'язана (а іноді і змішується) з поняттям платоспроможності, яке тлумачиться як здатність банку своєчасно і в повному обсязі відповідати за своїми зобов'язаннями. Ліквідність банку значною мірою визначає його платоспроможність, яка залежить і від ряду інших чинників, таких як розмір капіталу, спеціалізація та диверсифікація банківських послуг, загальний рівень ризиковості діяльності, співвідношення власних і залучених коштів.

Сутність проблеми ліквідності полягає в тому, що попит на ліквідні засоби рідко дорівнює їх пропозиції в будь-який момент часу, тому банк постійно має справу або з дефіцитом ліквідних коштів, або з їх надлишком. Дефіцит ліквідних засобів призводить до порушення нормативних вимог центральних банків, штрафних санкцій і – що найнебезпечніше для банку – до втрати депозитів.

Надмірна ліквідність породжує дилему "ліквідність – прибутковість", адже найбільш ліквідні активи не генерують доходів. Якщо фактична ліквідність значно перевищує необхідний рівень або встановлені нормативи, то діяльність банку негативно оцінюється акціонерами з погляду не повністю використаних можливостей для отримання прибутку.

Ймовірність настання ситуації невідповідності між попитом і пропозицією ліквідних коштів називають ризиком незбалансованої ліквідності. Очевидно, що ризик ліквідності майже завжди супроводжує банківську діяльність.

Дослідження показали, що недостатній рівень ліквідності часто стає першою ознакою наявності у банку серйозних фінансових труднощів. У такій ситуації, як правило, починається вплив клієнтів і закриття рахунків, що, у свою чергу, призводить до підвищення потреби в ліквідних засобах і поглиблення кризи ліквідності. Банки змушені шукати джерела поповнення грошових коштів через продаж найбільш ліквідних активів та запозичення на ринку. За таких обставин проведення подібних операцій ускладнюється, адже кредитори дуже неохоче надають позики банку, котрий перебуває на межі банкрутства, вимагаючи додаткового забезпечення і підвищення відсоткових ставок, а продаж активів може здійснюватися за несприятливих ринкових умов. Це призводить до скорочення доходів, додаткових витрат і швидкого наростання фінансових труднощів.

Централізований підхід до регулювання банківської ліквідності використовується і Національним банком України через встановлення обов'язкових нормативів, НБУ обрав шлях поступової децентралізації процесу управління ліквідністю банків. Якщо на етапі формування банківської системи регулювання здійснювалось через встановлення ряду економічних нормативів ліквідності, якими визначались як суми, так і строки залучення та розміщення коштів (до одного місяця, до трьох місяців), то в даний час відповідність строків регулюється банками самостійно, а кількість обов'язкових нормативів ліквідності скоротилась до трьох.

З управлінням банківською ліквідністю пов'язане широке коло питань, які не можуть бути вирішені лише встановленням мінімальних вимог до рівня ліквідних коштів. Додержання нормативів є необхідною, але не достатньою умовою ефективності процесу управління ліквідністю. Ефективна система управління має постійно забезпечувати достатній рівень ліквідності при мінімальних витратах, тому важливе значення мають методи управління ліквідністю, методи оцінювання потреби в ліквідних коштах та доступність джерел їх поповнення для кожного банку. Вибір найприйнятніших підходів до управління ліквідністю залишається прерогативою керівництва банку і залежить від ряду внутрішніх та зовнішніх чинників.

У процесі управління перед менеджментом кожного конкретного банку постають завдання глибокого розуміння сутності проблем ліквідності, пошуку оптимальних методів управління, організації адекватних систем контролю та оцінювання потреб у ліквідних засобах, забезпечення доступних джерел їх поповнення, створення власних систем управління ліквідністю.

Вирішуючи зазначені завдання, необхідно враховувати не лише можливості банку та потреби клієнтури, а й такі чинники, як політична та економічна ситуація в країні, стан грошового ринку, наявність та досконалість законодавства, надійність клієнтів та партнерів, рівень ризиковості банківських операцій, розвиток ринку цінних паперів, компетентність фахівців тощо. Для вітчизняних банків процес створення ефективних систем управління ліквідністю ускладнюється кризовими явищами в економіці, недостатнім рівнем кваліфікації та досвіду банківських кадрів.

Щоб запобігти надмірному підвищенню ризику ліквідності, менеджмент банку має керуватися у своїй діяльності такими принципами: пріоритетність ліквідності, у тому числі й при виборі напрямків розміщення коштів; постійність аналізу потреб банку в ліквідних засобах з метою уникнути як їх надлишку, так і дефіциту; планування та прогнозування дій банку в разі виникнення незбалансованої ліквідності та кризових ситуацій; взаємозв'язок ризику ліквідності з іншими сферами діяльності, такими як залучення та розміщення коштів, а також управління ризиком відсоткових ставок.

Стан ліквідності комерційного банку здебільшого визначається такими якісними чинниками, як структура та стабільність ресурсної бази і структура та якість портфеля активів.

Хоча ризик ліквідності може виникнути внаслідок проведення активних операцій, але більша частина проблем ліквідності виникає за межами банку і пов'язана з його клієнтами. Ризик ліквідності клієнтів трансформується в ризик ліквідності банку.

Першим етапом процесу управління ліквідністю має бути постійний аналіз ресурсної бази з погляду стабільності та ймовірності зняття клієнтами коштів зі своїх рахунків. За ступенем стабільності зобов'язання банку поділяються на групи.

1. Зобов'язання за "гарячими грошима" або "летючі" вклади – кошти, які можуть бути зняті з рахунків без попередження і чутливо реагують на зміни відсоткових ставок на ринку. До даної групи належать міжбанківські позики з нефіксованим строком погашення, кредити "овернайт" тощо.

2. Мінливі зобов'язання – це кошти, значна частина яких може бути вилучена з банку в будь-який час, але певна сума залишків перебуває на рахунках. Це поточні, розрахункові та бюджетні рахунки клієнтів, коррахунки інших банків, рахунки фізичних осіб, чекові рахунки, кредитори тощо.

3. Стабільні зобов'язання, або основні вклади, – джерела коштів, за якими ймовірність дострокового відпливу грошей мінімальна. До даної групи належать ощадні рахунки, депозитні сертифікати, строкові вклади, недепозитні джерела коштів з фіксованими строками погашення, кошти від продажу цінних паперів.

Структура ресурсної бази банку аналізується в динаміці, визначається питома вага основних вкладів у загальній сумі зобов'язань.

У практичній діяльності банків вироблено кілька загальних підходів (стратегій) до управління ліквідністю, а саме: стратегія трансформації активів (управління ліквідністю через активи); стратегія запозичення ліквідних засобів (управління ліквідністю через пасиви); стратегія збалансованого управління ліквідністю (через активи і пасиви).

Кожна зі стратегій має свої переваги і недоліки, а економічна доцільність їх застосування визначається характеристиками банківського портфеля, станом фінансових ринків, особливостями зовнішнього середовища.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи вищевикладене, можна зробити висновок, що в умовах діючої фінансової кризи виникла необхідність принципово нового підходу банків до управління ліквідністю, яка базується на узагальненні якомога більшої кількості факторів, які її формують. І банки можуть, виходячи із досвіду своєї діяльності, розробляти свої власні внутрішні нормативи ліквідності, які відповідають їх умовам.

Список використаних літературних джерел:

1. Закон України "Про банки і банківську діяльність" від 07.12.2000 р., № 2121-III.
2. Міценко В., Сомик А. Ліквідність банківської системи України: сучасний стан, чинники та напрями підвищення ефективності регулювання. Стаття 3. Ж. Вісник НБУ. -2008 – №11. – с. 6-9; 2009-№ 11. С. 34-41.
3. Стельмах В.С. Ліквідність банку: окремі аспекти управління та світовий досвід регулювання та нагляду. Науково-аналітичні матеріали. Вип. 11 – К: НБУ. Центр наукових досліджень, 2008 – 220с.

БУТИНЕЦЬ Франц Францович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри бухгалтерського обліку і контролю, Заслужений професор Житомирського державного технологічного університету, Відмінник освіти України, Заслужений діяч науки і техніки України.

Наукові інтереси:

– проблеми бухгалтерського обліку та контролю.

ГЕРАСИМОВИЧ Анатолій Михайлович – доктор економічних наук, професор ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана".

Стаття надійшла до редакції: 03.11.2012 р.